

vandaag nooit een verregaand gefederaliseerde staat zijn. Dat het federalisme voor het overgrote deel van wat zich vandaag “de” Vlaamse beweging noemt, maar een tussenstap is in de volledige ontmanteling van België, ligt voor de hand.

Voor wie tot een dieper begrip van de *Flamenpolitik* en de Duitse langetermijnpolitiek in België wil komen, is dit schitterende werk onmisbaar.

Bruno Yammine

PAUL DELFORGE
La Wallonie et la Première Guerre Mondiale, La Suite. Nouveaux éclairages sur la Wallonenpolitik

Namur, Institut Jules Destrée, 2020, 98 p.

Naast een *Flamenpolitik* voerde Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog een in de historiografie onderbelichte *Wallonenpolitik* (1917-1918). De historicus Paul Delforge heeft een soort naschrift bij zijn eerste werk daarover (2008) in boekvorm uitgegeven. Het doel daarvan is om voor het eerst een licht te werpen op het lot van de na de oorlog gevluchte wallinganten die in de Duitse *Wallonenpolitik* betrokken waren. De dossiers van de Naamse ministeries werden echter moedwillig vernietigd gedurende de laatste oorlogsmaanden of accidenteel door de geallieerde bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog verwoest. Wel zijn de archieven van de Duitse ministeries bewaard gebleven. De arbeid was dus niet gemakkelijk, maar het resultaat is niet onbevredigend. Al krijg je soms de indruk dat over dit erg bewerkt onderwerp een dubbelartikel had volstaan.

Tijdens de zomer van 1917 werd een *Verwaltungschef* voor Vlaanderen, Schaible, en één voor Wallonië, Haniel von Haimhausen, aangesteld. De bestuurlijke scheiding moest immers organisatorisch vorm krijgen. Eind 1917 werd een Duits politiek bureau voor Wallonië opgericht. In februari 1918 zag een propaganda-organisatie, het *Comité de Défense de la Wallonie* het daglicht. Dat publiceerde twee manifesten, resp. in maart en juli 1918. Het tweede werd ondertekend door negen personen, die overigens niet allemaal Walen

waren. Samen met een tiental andere functionarissen en journalisten werden zij de protagonisten van de wallingantische collaboratie. Rudolf Asmis, de diplomaat die in mei 1918 tot hoofd van de Commissie voor Vlaamse Aangelegenheden benoemd werd, zou zich tot een spilfiguur ontwikkelen in de afwikkeling van dit Waalse activisme.

Volgens Asmis vluchtten 140 Vlaamse activisten naar Nederland en 700, met hun familie, naar Duitsland. In april 1919 aanvaardde het Duits ministerie van Binnenlandse Zaken de creatie van een nieuwe rekening, om de Waalse vluchtelingen te ondersteunen. De meeste gevluchte Walen bevonden zich, net als de Vlaamse oud-collaborateurs, in Duitsland. Het betrof twintig man, de familie inbegrepen.

De auteur slaagt erin om de fondsen waarop Asmis en de zijnen een beroep konden doen, haarfijn te ontleden. Het blijkt dan dat die persoon op 6 mei 1919 de volledige controle verwierf over de 54.000 *Reichsmark* van de *Separatkonto Namur*. Die werd vanaf 1917 door Haniel beheerd. Het saldo ervan werd overgemaakt op de rekening van het zogenaamde *Wohlfahrtsfonds für Wallonien*. De hamvraag is natuurlijk: wat gebeurde er met al dat geld? Welnu, uit een stand van zaken, opgemaakt door het Duits ministerie van Binnenlandse Zaken in oktober 1921, blijkt dat meer dan 35 miljoen *Reichsmark* werd uitgegeven aan Belgische vluchtelingen, gespreid over een twintigtal uitgavenposten. Meerdere miljoenen *Reichsmark* werden daarvan uitgegeven aan meerdere honderden Vlaamse protagonisten. Voor de Waalse collaborateurs lag dat gevoelig anders.

In maart 1919 maakten de diensten van Von Haimhausen lijsten op van “*Wallonische Flüchtlinge*”. Daarop stonden zeventien namen. Laat er dan al geen politieke solidariteit bestaan hebben tussen die ballingen, hetgeen Delforge meermaals herhaalt, oud-collaborateur Colson wierp zich tot hun woordvoerder op en sloot op 10 oktober 1919 een eerste akkoord met Asmis. Die stemde, in naam van het ministerie van Binnenlandse Zaken, toe met de toekenning van

100.000 *Reichsmark*, indien dit als definitieve regeling zou gelden. In werkelijkheid had Asmis bijna driemaal zoveel geld. Men kwam in december 1919 tot een lijst van twintig namen.

Het akkoord Asmis-Colson zou uiteindelijk aan quasi geen enkele Waalse ex-functionaris van Namen ten goede komen. Hebben de meesten die overeenkomst niet getekend, denkend dat een schadevordering tegen de Duitse staat hun gunstiger zou uitkomen? Het is een aannemelijke hypothese van Delforge. Hoe dan ook, van de 100.000 *Reichsmark* werd uiteindelijk maar 50.000 verdeeld over zes personen. Een Vlaming en een Brusselaar krijgen méér dan de helft van wat de dienst-Asmis verleend heeft. 70% kreeg niets en voor 1/3de kwam de som niet overeen met het akkoord. De besproken rekening kwam dus niet de Waalse ballingen ten goede. Wel raakten ze veelal met Duitse hulp aan werk.

Over het naoorlogse wedervaren van de wallingantische collaborateurs worden we breedvoerig ingelicht. Vier onder hen bleven na de oorlog pro-Duitse activiteiten uitoefenen, tot collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog toe. Het blijkt voorts dat twee ervan op Duitse kosten middels een tiental brochures na de oorlog campagne bleven voeren voor amnestie, voor de bestuurlijke scheiding en om het besmeurde blazoën van Duitsland in het buitenland op te poetsen. Een en ander mondde uit in een soort geelboek betreffende het Waals activisme in 1922.

Delforge benadrukt de verschillen tussen de Vlaamse en de Waalse collaboratie, niet alleen in de afwikkeling ervan. “*Elle [cet histoire] conforte l’idée que la collaboration ‘wallonne’ ne peut être comparée à l’activisme flamand*”, zo lezen we op de achterflap van zijn boek. In tegenstelling tot de Vlaamse activisten, zo beweert Delforge, droegen de Waalse collaborateurs niet bij tot een omvorming der Belgische instellingen. Ze aanvaardden slechts het “*fait accompli*” (de Duitse overwinning) “*et son prolongement*” (de bestuurlijke scheiding). Die visie lijkt ons ontleend aan de activistische apologie. Als bewijs daarvoor citeert de auteur uit het

manifest “*Au peuple de Wallonie*” (1 maart 1918) van het *Comité de Défense de la Wallonie*. Dat eindigde met de formule “*leve het vrije Wallonië in een onafhankelijk België*” (p. 87).

Maar dat deed het “*Bussumer-telegram*” (11 juli 1915) toch ook? Want daarin schreven de dichter René De Clercq en de socialist Albéric Deswarte, redacteurs bij het vluchtelingenblad *De Vlaamsche Stem*, dat toen door de Duitse legatie in Nederland opgekocht was, naar de Koning der Belgen ongeveer dezelfde woorden. En de doelen van de Duitse legatie liepen evenwijdig met wat Berlijn en de *Politische Abteilung* in Brussel wensden: de ontwrichting van België. Het behoort tot de geplogenheden van het *Institut Destrée*, waarvan dit werk een uitgave is, om in het kader van een Waals-nationalistisch discours de verschillen tussen de Belgische regio’s te beklemtonen. De redenering over de grote Vlaams-Waalse verschillen in de collaboratie lijkt daaruit voort te vloeien.

Wij zien vooral gelijkenissen. We noemen er enkele. De Waalse activisten begonnen niet zelf met te collaboreren; ze werkten mee aan Duitse propaganda (waaronder dagbladen onder Duits toezicht); ze lieten zich na de oorlog verdedigen door loyalisten; ze radicaliseerden hun beweging; ze waren vaak met een Duitse getrouwd; het ging in hoofdzaak niet om vooroorlogse politieke mandatarissen; ze hanteerden dezelfde retoriek als de flaminganten (waar ze zich tegen “*verdedigden*”); er was een doorwerking naar Tweede Wereldoorlog; ze vluchtten naar Duitsland; de redenen tot collaboratie waren “*polymorf*” enzovoort. Haniel von Haimhausen schreef op 14 maart 1919 aan het ministerie van Binnenlandse Zaken dat “*zij die actief meewerkten aan de administratieve scheiding in België langs Belgische zijde moesten weten [...] dat hun bestaan vernietigd zou worden op het moment dat de oorlog voor Duitsland te ongunstig zou worden...*” (pp. 40-41). Ook dat was een gelijkenis tussen Waalse en Vlaamse activisten, één die hun antibelgicisme verklaart.

Het verschil met de flamingantische collaboratie was vooral kwantitatief: het Waals activisme

betrof maar een twintigtal personen, die een zeer kleine splinterbeweging vormden. Weinig verwonderlijk. De *völkische* aantrekkingskracht van Duitsland tot het wallingantisme was evident zwak en bovendien was de Duitse bezetter ook later met dit beleid begonnen.

De voetnoten in het degelijke werk zijn vaak te lang wat soms storend werkt. Eenmaal vinden we een verwijzing naar *wikipedia* (p. 57, (1)), hetgeen wetenschappelijk moeilijk te verantwoorden is. Al te vaak vervalt het boek in een personenstudie. Een lezing van het eerdere werk van Delforge over het Waalse activisme, is overigens aan te raden voor wie zich in dit boek wil verdiepen.

Bruno Yammine

TOMMASO MILANI

Hendrik de Man and Social Democracy. The Idea of Planning in Western Europe, 1914-1940

Cham, Palgrave Macmillan, 2020, 329 p.

In the mid-1930s, Belgian politics were under the spell of a short-lived experiment with technocratically informed ‘planning’. This ‘technocratic moment’ is most strongly associated with the ideas and actions of the socialist theoretician and politician Hendrik de Man, whose 1933-1934 Labour Plan sought to curtail the dramatic unemployment figures by reconfiguring the relationship between the state, the economic world, and the citizens. Essentially, de Man called for a more authoritative executive power, expert-driven policy making, an ambitious series of public investments, and a nationalization of crucial sectors (among which the credit system). Largely detached from the concrete realities of Belgian politics, these aims soon proved to be unrealistic. The socialists’ participation in a succession of government coalitions (1935-1939) did not lead to any significant change along ‘Planist’ lines, causing de Man to become highly sceptical of reformist strategies within a liberal democratic constellation: a men-

tal shift that contributed to his infamous 1940 decision to collaborate with the German occupant. De Man was certainly not the only exponent of a technocratic mindset in 1930s Belgium: apart from the example of Prime Minister Paul van Zeeland (1935-1937), one could also think of the chronically overlooked Louis Camu, whose work as Royal Commissioner for Administrative Reform (1936-1940) aimed at raising both the power and the intellectual level of the civil service. Nevertheless, de Man rightfully remains the best-known Belgian thinker on the subject, not in the least due to the Labour Plan’s spectacular resonance in other European countries. As such, it is indeed remarkable that no international comparative analysis on de Man’s ‘Planism’ existed until the recent publication of *Hendrik de Man and Social Democracy*, an adaptation of historian Tommaso Milani’s dissertation (2017) at the London School of Economics.

Another recent book on ‘the father of Planism’, Jan Willem Stutje’s 2018 biography *Hendrik de Man: Een man met een plan*, has unearthed various incriminating details on de Man’s life and intellectual trajectory. Stutje’s book portrayed the Belgian socialist as a conceited personality, who was thoroughly guided by elitist, authoritarian, and even anti-Semitic views. In an interview accompanying the biography’s release, Stutje’s final judgements were nothing short of uncompromising: de Man was a “despicable” and “insincere” figure, driven by a “sickening self-centredness”.¹ For Stutje, these personal characteristics evidently explain de Man’s ‘will to power’ at the start of the Second World War. Decades before Stutje, an equally crushing evaluation of the Belgian socialist’s work had been provided by Zeev Sternhell, whose controversial 1983 *Ni droite ni gauche* described de Man as a crypto-fascist. *Hendrik de Man and Social Democracy*, in contrast, is clearly sympathetic towards its research subject. Remarkably enough, Milani barely makes mention of Stut-

1. ‘Hoe onoprecht kan een leven zijn? Links en collaborateur: de fascistische trekken van socialistenleider Hendrik de Man’, in *Knack*, 14 November 2018, p. 110-114, p. 114.